

Mu'tezile'nin Mucize Anlayışı ve Nazzâm'ın Sarfe Teorisi Bağlamında Genel Bir Değerlendirme

A General Evaluation in the Context of Mu'tazila's Understanding of Miracles and Nazzam's Theory of Sarfe

Dr. Mikail İPEK

Milli Eğitim Bakanlığı, Erzincan Ortaokulu

Dr., Ministry of National Education, Secondary School of Erzincan, Erzincan, Turkey.

mikail_ipek22@yahoo.com

 0000-0001-7594-0230

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Type Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received

Kabul Tarihi / Accepted

Yayın Tarihi / Published

23 Mayıs / May 2021

22 Eylül / September 2021

23 Eylül / September 2021

Atıf Bilgisi / Cite as:

İpek, Mikail. "Mu'tezile'nin Mucize Anlayışı ve Nazzâm'ın Sarfe Teorisi Bağlamında Genel Bir Değerlendirme", *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 8/2 (Eylül 2021), 134-155.

<http://doi.org/1051702/esoguifd.941271>

İntihal / Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelenmiş ve intihal içermediği teyit edilmiştir. / This article has been reviewed by least two referees and scanned via a plagiarism software.

Copyright © Published by Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi /Eskişehir Osmangazi University, Faculty of Theology Bütün hakları saklıdır. / All right reserved. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/esoguifd>

CC BY-NC 4.0 This paper is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial License

Etik Beyanı / Ethical Statement: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu, yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği ve bu araştırmanın desteklenmesi için herhangi bir dış fon almadıkları yazar tarafından beyan olunur / It is declared by the author that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study; that all the sources used have been properly cited; that no external funding was received in support of the research.

Mu'tezile'nin Mucize Anlayışı ve Nazzâm'ın Sarfe Teorisi Bağlamında Genel Bir Değerlendirme

Öz ► İslâm mütekellimlerine göre mucize, peygamberlik alametidir ve birtakım özelliklere sahip olması gerekmektedir. Mu'tezile'ye göre mucizenin üç temel özelliği vardır: Allah'ın fiili olması, olağanüstü olması ve nübüvvet iddiasından sonra, iddiaya uygun bir şekilde meydana gelmesidir. Onlara göre Kur'an-ı Kerim de belâgat ve fesahat açısından bir mucizedir. Fakat Nazzâm, "Sarfe Teorisi" ile bunu reddetmiştir. O Kur'an'ın belâgat ve fesahat açısından bir mucize olmadığını iddia etmiştir. Ona göre müşriklerin Kur'an'ın benzerini getirememelerinin sebebi Allah'ın özel müdahalesidir. Bu çalışmanın amacı da Mu'tezile'nin mucize anlayışını ortaya koymak ve bu bağlamda "Sarfe Teorisi"ni değerlendirmektir. Bu itibarla, zihinlerde beliren bazı soru işaretlerinin giderilecek olmasını temenni etmekteyiz. Yapılan çalışmada mucize kavramı açıklanmış ve Mu'tezile'nin mucize anlayışı ortaya konmuştur.

Anahtar Kelimeler: Kelâm, Mu'tezile, Mucize, Kâdî Abdülcebâr, Nazzâm.

A General Evaluation in the Context of Mu'tazila's Understanding of Miracles and Nazzam's Theory of Sarfe

Abstract ► According to Islamic scholars, miracle is a sign of prophethood and it must have some features. According to Mu'tezile, miracle has three main characteristics: God's deed, being extraordinary, and occurring in accordance with the claim after claiming prophethood. According to them, the Quran is a miracle in terms of rhetoric and purification. But Nazzâm rejected this with his "Theory of Sarfe". He claimed that the Quran was not a miracle in terms of rhetoric and purification. According to him, the reason why the polytheists could not replicate the Quran is God's special intervention. The purpose of this study is to reveal Mu'tezile's understanding of miracle and to evaluate "Sarfe Theory" in this context. In this respect, we hope that some question marks that appear in minds will be eliminated. In the study, the concept of miracle was explained and Mu'tezile's understanding of miracle was revealed.

Keywords: Kalam, Mu'tazila, Miracle, Qadi Abd Al-Jabbâr, Nazzâm.

Giriş

Peygamberin ahlak, üstün meziyetler, yalan söylememek ve günah işlemek gibi özelliklere sahip olması gerekmektedir. Ancak İslâm kelimcilerinin neredeyse tamamına yakını, nübüvvet delil teşkil etmesi açısından, mucize olmadan bu gibi özelliklerin bir önemi olmadığını belirtmektedir. Dolayısıyla nübüvvetin ilk şartının mucize olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. İslâm düşüncesindeki bu genel kabule karşın, Şia, Kerrâmiyye ve İbâdiyye gibi ekoller, Mu'tezile'den Nazzâm (ö. 231/845) ve İslâm filozofu İbn Rüşd (ö. 595/1198) gibi şahsiyetler farklı fikirler ortaya atmıştır. Mu'tezile ise öncelikle mucize kavramının anlamını ve özelliklerini ortaya koyarak, bu konudaki anlayışını oluşturmuş, daha sonra da söz konusu muhalif fikirlere cevaplar vermiştir. Mu'tezile'ye göre Hz. Peygamber'in en önemli mucizesi Kur'an'dır. Onlara göre Kur'an fesahat, belâgat, gaybten haber verme ve akla hitap etmesi bakımından bir mucizedir.

Mu'tezile'den Nazzâm ise ortaya "Sarfe Teorisi"ni atarak Kur'an'ın fesahat ve belâgat açısından bir mucize olmadığını ileri sürmüştür.

Mucize konusu ile ilgili şimdiye kadar pek çok eser kaleme alınmıştır. Osman Karadeniz'in *İlim ve Din Açısından Mucize* adlı kitabı, Halil İbrahim Bulut'un *Nübüvvet'in İspatında Mucize* adlı eseri, Sait Kar'ın "Mucizeler Gerçekten Felsefi-Teolojik Bir Problem Midir?" adlı makalesi, Abdullah Kartal'ın "Mucizelere İnanmanın Rasyonelliği Üzerine" adlı çalışması ve Yahya Yaşar'ın "Mekkeli Müşriklerin Hz. Peygamber'den Kur'an Dışında Mucize Taleplerine Cevabî Ayetlerin Tahlili" adlı makalesi bunlara örnek verilebilir. Ayrıca Ahmet Mekin Kandemir'in "Mu'tezile'de Zorunlu Nedensellik ve Mucize: Tabiat (Tab') Teorileri Çerçevesinde Bir İnceleme" isimli çalışması ve Adil Bebek'in "Kelâm Literatürü Işığında Mucize ve Hz. Muhammed'e Nisbet Edilen Hissi Mucizelerin Değerlendirilmesi" adlı makalesi, zikredilmesi gereken değerli çalışmalardır. Bunların dışında mucizeye ilişkin birçok makale, kitap ve ansiklopedi maddesi kaleme alınmıştır. Bu eserlerde çoğunlukla mucizenin genel hatlarından bahsedilmiş ve nübüvvet açısından mucizenin önemine değinilerek, mesele çeşitli açılardan değerlendirilmiştir. Konunun daha iyi anlaşılabilmesi için öncelikle mucize kavramını, Kur'an'da nasıl kullanıldığını ve Mu'tezile kelâmcılarının bu konudaki genel görüşlerini ortaya koymak yerinde olacaktır.

1.Mucize Kavramına Genel Bir Bakış

Mu'cize, sözlükte "bir şeye gücü yetmemek, öne geçmek, aciz bırakmak, engel olmak, güçsüzlük, kararsız olmak, bir şeyin sonu, hızını kesmek, geri kalmak, bir şeyin arkası, becerememek"¹ anlamlarını içeren "عجز" (a-c-z) kelimesinin "if'al" babından türemiş, ism-i fâil olan bir kelimedir. Bu kelimenin aslı "معجز" olmanın yanında, manayı bir anlamda abartmak amacıyla "معجزة" şeklinde kullanılmaktadır. Burada bulunan "ة" müenneslik göstergesi olmayıp, mübalağa bildirmek için kullanılmaktadır.² Anlamı, "kendisine karşı konulamayan, insanı aciz bırakan, olağanüstü (harikulade) hâdiselerdir."³ Mucize kelimesi, Kur'an'da ve hadislerde geçmemektedir. Bu kelimenin yerine aynı manaya gelen "burhan"⁴ ve "ayet"⁵ kelimelerinin kullanıldığı görülmektedir. Hadis âlimlerinin de bu kelimenin anlamını ifade etmek amacıyla

¹ Ebu'l-Fadl Muhammed b. Mükerrremi İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab* (Kahire, t.y.), 2817-2818; Râğib el-İsfahânî, *el-Müfredât fi Ğaribi'l-Kur'an* thk. Muhammed Seyyid Keylanî, (Beyrut: Dârü'l-Marife Neşr., t.y.), 322-323; Ayrıca bkz. Ebi'l-Kasım Cârullâhi Muhammed b. Ömer b. Ahmed Zemahşerî, *Esâsü'l-Belâğa* thk. Muhammed Bâsil Uyûnu's-Sûd, (Beyrut: Dâr'ül-Kütübi'l-İlmiyye, 1998), 635-636.

² Emrullah Yüksel, *Sistemantik Kelâm* (İstanbul: İz Yayınları, 2011), 147; Bekir Topaloğlu ve İlyas Çelebi, *Kelam Terimleri Sözlüğü*. (İstanbul: İSAM Yayınları, 2015), 220.

³ Seyyid Şerif Cürçânî, *Mu'cemü't-Ta'rifât* thk. Muhammed Sıddık Minşevî, (Kahire: Dârü'l-Fazile, t.y.), 184; Muhammed Ali b. Ali et-Tehânevî, *Keşşâfü İstilahâti'l-Fünûn ve'l-Ulûm* (Lübnan: Mektebetü Lübnan, 1996), 2:1575.

⁴ el-Kasas, 28/32

⁵ el-Maide, 6/109

“delil” ve “alâmet” kavramlarını kullandıkları bilinmektedir.⁶ Kur'an'da peygamberleri, Allah'ın gönderdiğini ortaya koyan harikulade hadiseler genelde “ayet” kelimesiyle ifade edilmiştir. Mesela Hz. İsa'nın gösterdiği mucizeler⁷ Hz. Salih'in devesi⁸, Hz. Musa'nın asâsı ve beyazlaşan elinden⁹ bahsedilirken bu sözcük kullanılmıştır. Mucizenin Kur'an'da “ayet” ve “burhan” kelimelerinin yanında “beyyine”¹⁰, “sultan”¹¹, “hak”¹² ve “furkan”¹³ kelimeleri ile de ifade edildiği görülmektedir. Hadis-i şeriflerde de mucize kavramının yerine, yer yer “ayet”¹⁴ kelimesi kullanılmıştır.¹⁵

Kelâm literatüründe mucize kavramının ne zamandan beri kullanıldığı tam olarak bilinmemektedir.¹⁶ Erken dönem Mu'tezile âlimlerden Câhız (ö. 255/869)'ın nübüvveti ispat etmek için kaleme aldığı *Hücecü'n-Nübüvve*¹⁷ adlı eserinde mucize kelimesiyle karşılaşılmamıştır. Câhız, yazmış olduğu bu eserde mucize kelimesini “ayet”¹⁸, “hüccet”¹⁹, “burhan”²⁰, “a'lam”²¹, ve “delâil”²² kavramları ile aktarmıştır. Bağdat Mu'tezile'sinden Muhammed b. Zeyd el-Vâsîti (306/918)'nin *İcâzü'l-Kur'an* adında bir eser kaleme alması²³ Mu'tezile literatüründe icaz ve mucize kavramlarının III. yüzyılın sonu ve IV. Yüzyılın başı itibarıyla kullanılmaya başladığını göstermektedir. Kur'an'ın icâzı konusunu ilk defa gündeme getiren kişinin de Câhız olduğu belirtilmiştir. O *Nazmu'l-Kur'an* adlı eserinde buna temas etmiş, Kur'an'ın bir mucize olduğunu

⁶ Yüksel, *Sistematik Kelâm*, 147; Hâlil İbrahim Bulut, “Mucize”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. (İstanbul: TDV Yayınları, 2005), 30: 350-352; Orhan Aktepe, *Ebu Nuaym el-İsfahânî'nin Nübüvvet Anlayışı* (Erzincan: Doğu Yayınları, 2012), 109-110.

⁷ el-Âl-i İmrân, 3/49, 50.

⁸ el-A'raf, 7/73.

⁹ el-A'raf, 7/106, 108; el-Hûd, 11/96; el-Kasas, 28/31, 32, 35.

¹⁰ el-A'raf, 7/73.

¹¹ el-Kasas, 28/32; en-Nisa, 4/153; el-Hûd, 11/96.

¹² el-Yunus, 10/76.

¹³ el-Bakara, 2/53.

¹⁴ Buhârî, “Fezâilü'l-Kur'an”, 1; Müslim, “İman”, 239.

¹⁵ Bulut, “Mucize”, 30:350; Topaloğlu ve Çelebi, *Sözlük*, 220.

¹⁶ Hâlil İbrahim Bulut, *Nübüvvet'in İspatında Mucize* (Ankara: Araştırma Yayınları, 2016), 17; Bulut, “Mucize”, 30:350.

¹⁷ Bkz. Ebû Osmân Amr b. Bahr b. Mahbûb Câhız, *er-Resâil (Hücecü'n-Nübüvve)* thk. Abdusselam Muhammed Hârûn, (y.y.:Mektebetü Lisânü'l-Arab, t.y.), 3:223-281.

¹⁸ Câhız, *er-Resâil*, 3: 252, 256, 259.

¹⁹ Câhız, *er-Resâil*, 3: 224, 259, 261.

²⁰ Câhız, *er-Resâil*, 3: 266.

²¹ Câhız, *er-Resâil*, 3: 223, 259, 266, 270.

²² Câhız, *er-Resâil*, 3: 224.

²³ Ebü'l-Ferec Muhammed b. Ebî Ya'kûb İshâk b. Muhammed b. İshâk en-Nedîm, *el-Fihrist*, nşr. İbrahim Ramadan, (Beyrut: 1415/1994), 211.

ortaya koymaya gayret göstermiştir.²⁴ Yine son dönem Mu'tezile âlimlerinden Kâdî Abdülcebbâr'ın eserlerinde mucize kavramını kullandığı bilinmektedir.²⁵

Mu'tezile'ye göre mucizeler “Manevî ve Aklî Mucize” ve “Maddî ve Hissî Mucize” olmak üzere iki kısımda incelenmelidir. Maddî ve aklî mucizeler Kur'an-ı Kerim, peygamberin gaybden haber vermesi ve güzel ahlakıdır. Maddî ve hissî mucizeler ise ölüleri diriltme, ayı ikiye bölme asâyı yılanı döndürme vb. sünnetullaha aykırı olaylardır.²⁶ Kâdî Abdülcebbâr'a göre maddî ve hissî mucizeler de kendi içinde ikiye ayrılmaktadır. Birincisi yalnızca Allah'ın kudreti ve iradesi dâhilinde bulunanlardır ki ölüleri diriltme, cansızları konuşurma gibi olaylar buna örnek verilebilir. Bu tür olaylar insanın kendi iradesinde olmadığı gibi bunu gerçekleştirmeye gücü de bulunmamaktadır. İkincisi ise kulun kudreti dâhilinde olan mucizelerdir.²⁷ Bunlar da kendi aralarında ikiye ayrılmaktadır: Mu'tad (alışılmış) ve gayr-ı mu'tad (alışılmamış). Bunlardan birincisi mu'tad olmayıp o işin sadece cinsi kulun kudreti dâhilinde kabul edilenlerdir. Uçmak, su üstünde yürümek vb. buna örnek verilebilir.²⁸ Esasında bu eylemler insanın gücü nispetinde değildir. İnsanın gücü nispetinde kabul edilişleri tamamen cinslerinin aynı olmaları yönüyledir. Sözelimi küçük bir taşı kaldırmak insan için mümkün iken çok büyük bir taşı kaldırmak muhaldir. Fakat sonuç itibariyle iki fiil de aynı niteliğe sahiptir. Burada küçük taşı kaldırmak mu'tad iken, büyük taşı kaldırmak gayr-ı mu'tad olarak telakki edilmektedir.²⁹ Kâdî Abdülcebbâr mu'tad olmayan fiilleri de kulun kudreti dâhilinde kabul etmektedir.³⁰ Mu'tad olup her zaman yapabildiğimiz fiillere gelince, Hz. Zekeriyya'nın kendisine bir delil olmak üzere üç gün konuşmaktan men edilmesi buna örnek verilebilir.³¹ Mu'tezile'nin mucize anlayışına genel olarak bakıldığında, onların mucize niteliğindeki fiilleri olağan ve olağanüstü olmak üzere iki kısımda incelediği görülmektedir. Burada önemli olan fiilin olağan veya olağanüstü bir şekilde gerçekleşmesi değil, peygamberin iddiasına uygun bir şekilde gerçekleşmesidir. Olağanüstü olay zaten sünnetullaha aykırı olduğu için mucize olarak telakki edilmektedir. Olağan (mu'tad) olay ise insan tarafından gerçekleşmesi mümkün olduğu halde imkân, zaman, mekân ve şartlar çerçevesinde, gerçekleştiği zaman mucize niteliği taşıyan fiillerdir. Hz. Zekeriyya'nın üç gün konuşmadan men edilmesi buna güzel bir örnektir.

²⁴ Osman Karadeniz, *İlim ve Din Açısından Mucize* (İstanbul: İFAV Yayınları, 2018), 192.

²⁵ Kâdî Abdülcebbâr, *el-Muğnî fi Ebvâbi't-Tevhîd-i ve'l-Adl* thk. Dr. Mahmud Muhammed Kâsım, (Kâhire, t.y.), 15: 199.

²⁶ Kâdî Abdülcebbâr, *Şerhu'l-Usuli'l-Hamse* thk. Abdülkerîm Osman, (Kâhire: Mektebetü Vehbe, 1992), 569; *el-Muğnî*, 15: 262-263, 266.

²⁷ Kâdî Abdülcebbâr, *Şerh*, 569.: *el-Muğnî*, 15: 262.

²⁸ Kâdî Abdülcebbâr, *Şerh*, 569.: *el-Muğnî*, 15: 262.

²⁹ Karadeniz, *İlim ve Din Açısından Mucize*, 48-49.

³⁰ Kâdî Abdülcebbâr, *Şerh*, 569.: *el-Muğnî*, 15: 262.

³¹ Karadeniz, *İlim ve Din Açısından Mucize*, 48.

2. Peygamberlerin Mucize Göstermeleri

Mu'tezile'nin mucize anlayışını aktarmak bağlamında üzerinde önemle durulması gereken ana problem "Mucizenin kimin elinde gerçekleştiği" dir. Yalnızca peygamberlerin elinde mi gerçekleşir, yoksa mucizeyi herkes gerçekleştirebilir mi? Mucizenin sahip olması gereken özellikler hangileridir? Meseleyle ilgili bir diğer önemli nokta, mucizenin bir peygamberin peygamberliğine işaret edip etmediği ve nübüvvetin ispatı açısından mucizenin gerekli olup olmadığı meselesidir. Bu başlık altında Mu'tezile'nin bahsi geçen konulardaki fikirleri incelenerek mucize olması bağlamında "Kur'an-ı Kerim" in i'cazî yönü değerlendirilecektir.

Mu'tezilî âlim Câhız, bir hadisenin mucize vasfına bürünmesi için onun kesinlikle bir peygamberin eliyle vuku bulması gerektiğini söylemiştir. O, normal insanların ortaya çıkardığı olağanüstü olayların mucize niteliği taşımadığını söyler.³² Peygamber olacak kimsenin bi'setten evvel tüm güzel ahlak özelliklerini taşıması o kişinin nübüvvetinin kesin olduğu anlamına gelmez. Câhız, bu vasıfların ancak ve ancak bi'setin ardından o kişinin peygamberliğine delalet edeceğini belirtmektedir. Ona göre, mucize, nübüvvetin olmazsa olmaz bir parçasıdır.³³ Ebû Hâşim el-Cubbâî (ö. 321/933), peygamber olmayan insanların elinden mucizenin gerçekleşebileceği düşüncesini şiddetle reddetmektedir. O, mucizenin ibâne³⁴ ve tahsis³⁵ vasıtasıyla gerçekleşebileceğini söyler. Bu sebeple diğer delillerden farklılık göstermektedir. Şayet mucize pek çok şeye delâlet gösterirse, o vakit delâlet olma özelliğini yitirir. Bir başka ifadeyle, diğer delilleri işaret edebilecek birden çok medlül bulunabilir. Ancak mucize bu özelliğe sahip değildir. Mucize, ibâne ve tahsis vasıtasıyla yani yalnızca tek bir kişiye özgü (mahsus) olmakla birlikte onu diğerlerinden ayrı tuttuğu için başka kişilerin elinde meydana gelmez. Çünkü bu gibi bir durumda mucizenin ibâne olma yönü kaybolmuş olur. Yani mucizenin ibâne özelliği olmazsa peygamber olmayan insanların da mucize göstermesi mümkün olur.³⁶ Ebû Hâşim el-Cubbâî' ye göre mucize diğer olaylardan ayrı değerlendirilmeli ve yalnızca peygamber eliyle gerçekleşmelidir. O, mucizenin tüm doğruların gerçekten doğru olduğuna işaret eden bir şey olmadığını savunur. Ona göre, "Şayet mucize, doğru söyleyen insanlarla yalan söyleyen insanlar arasında bir ölçüt kabul edilecek olursa, bu hâlde mucize gösteremeyen kimselerin yalancı olduklarının kabul edilmesi gerekecektir. kabul edilmek

³² Câhız, *er-Resâil*, 3: 259-264.

³³ Câhız, *er-Resâil*, 3: 265-267.

³⁴ "Fıkıhta Beynûnete yol açan boşanmaya denilir. Beynûnet ise yeni bir nikâh olmadan geri dönülmesi imkânsız olan bir boşanma anlamına gelmektedir. Burada ibâne iki obje arasındaki net ve geri dönülmez bir ayrımını ifade etmektedir." Bkz. Orhan Çeker, "Beynûnet", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1992), 6: 79-80.

³⁵ "Âmm bir lafızla, kapsadığı fertlerden bir kısmının kastedildiğinin bir delille açıklanması anlamında fıkıh usulü terimi". Bkz. Ferhat Koca, "Tahsis", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 39: 432-434.

³⁶ Kâdî Abdülcebbâr, *el-Muğnî*, 15: 217-218.

durumunda olacaktır. Dolayısıyla haber bildiren herkesin bir mucize göstermesi gerekecektir ki ona inanılsın.”³⁷ Ebû Haşim el-Cubbâi bu fikrinin dayanağını güçlendirmek amacıyla Ebû Zerr'in doğru bir insan olmasına Hz. Peygamber'in şahitlik etmesini örnek vermiştir: “Gökkubbenin altında ve yeryüzünün üstünde Ebû Zer'den daha doğru sözlü kimse yoktur.”³⁸ Bu olaya göre Ebû Zer'in kendi eliyle mucize gerçekleştirmesi gerekirdi ancak bu anlamda herhangi bir olay meydana gelmemiştir. Şayet durum böyle olsaydı, tüm doğru sözlü insanların mucize gerçekleştirmeleri elzem olurdu. Bu sebepten dolayı da mucizenin pek çok insanın elinde sürekli vuku bulması söz konusu olurdu. Bu durum da mucizenin olağanüstü olma (nâkızı li'l-âde) özelliğini ortadan kaldırarak sıradan bir hadise konumuna getirecektir.³⁹

Kâdî Abdülcebbâr da bu meselede benzer fikirler taşımaktadır. O, nübüvvete delil olabilecek akılla ilgili tüm mülahazaların, ancak mucizenin vuku bulmasının ardından bir mana kazanacağını söyler.⁴⁰ Görünen o ki o, mucizeyi peygamberliğe bir kanıt olarak kabul etmektedir. Dolayısıyla mucizenin peygamberliğe delil olduğunun bilinmesi, peygamberliğin ve dinin ispat edilmesi bağlamında temel bir unsurdur. Bununla birlikte Kâdî Abdülcebbâr, mucizenin yalnızca peygamberlerin gerçekleştirebileceği bir hadise olacağını savunur.⁴¹ Alelade insanların yapabildikleri, mucizeyi andıran olaylar mucize gibi değerlendirilemez ve asla nübüvvetin delili olamaz. Güneşin doğudan doğup batıdan batması gibi Allah'ın âdeti olduğu üzere vuku bulan olaylar da mucize olarak kabul edilemez. Çünkü bunun gibi hadiselerin, peygamberlik iddiasıyla gelen bir kimsenin, bunu iddia ettiği anda ortaya çıkması mümkündür.⁴² Kâdî Abdülcebbâr (ö. 415/1025), mucize kavramına dair “Hakîki ve takdiri açıdan Allah'ın yarattığı, peygamber olduğunu iddia eden kişinin, haklı olduğunu ispatlamaya yönelik olarak diğer insanların bir benzerini getirmekten aciz oldukları harikulade olaylardır.” tanımlamasını yapmıştır. Mu'tezile, peygamberlerin nübüvvetlerini kanıtlamak amacıyla kendilerine mucizelerin verilmesini şart olarak görmüşlerdir.⁴³ Onlar, mucizeyi yalnızca peygamberin gerçekleştirebileceğini söylerler.⁴⁴

Şia'dan Şerif el-Murtazâ (ö. 436/1044) imamların da mucize gerçekleştirmesinin caiz olduğunu söyler. Hatta daha da ileri giderek bunun bazı durumlarda vacip olacağını belirtir. O, mucizeyi, iyi ahlaklı ve faziletli insanların bile gerçekleştirebileceğini ifade eder. Murtazâ meseleyi farklı bir açıdan değerlendirerek, mucizeye “İddia sahibinin iddia ettiği şeyi kanıtlamak için bir

³⁷ Kâdî Abdülcebbâr, *el-Muğnî*, 15: 218.

³⁸ Tirmizî, “Menâkıb”, 35; İbn Mâce, “Mukaddime”, 11.

³⁹ Kâdî Abdülcebbâr, *el-Muğnî*, 15: 219-220.

⁴⁰ Kâdî Abdülcebbâr, *el-Muğnî*, 15: 151-152.

⁴¹ Kâdî Abdülcebbâr, *Şerh*, 568; *el-Muğnî*, 15: 147.

⁴² Kâdî Abdülcebbâr, *Mu'tezile'de Din Usûlü*, 131.

⁴³ Kâdî Abdülcebbâr, *Şerh*, 568; *el-Muğnî*, 15: 197-199.

⁴⁴ Kâdî Abdülcebbâr, *Mu'tezile'de Din Usûlü (el-Muhtasar fi Usûli'd-Dîn)* çev. Murat Memiş (İstanbul: İz Yayınları, 2011), 131; *el-Muğnî*, 15: 217.

delildir.” şeklinde bir açıklama getirmiştir. Yani eğer bir kişi, nübüvvete dair bir iddiada bulunuyorsa ortaya koyacağı olağanüstü bir hadise o kişinin peygamberliğine işaret eder. Tıpkı bunun gibi o kişi imamet iddiasında bulunuyorsa imamete, faziletli, iyi ahlaklı bir insan olma iddiasında bulunuyorsa da iddiası ona delildir.⁴⁵

İslâm filozoflarından olan İbn Rüşd, delil ve davranış arasında bir ilişkinin olması gerektiğini savunmaktadır. Nübüvvet ve mucize arasında herhangi bir alaka bulunmadığından, mucize özelliği taşıyan olaylar nübüvvete delil olamaz.⁴⁶ Ona göre hiçbir İslâm düşünürü mucizeleri reddetmemektedir. Ancak mucizelerin felsefi yöntemlerle değerlendirilmesi ve bu konuda hüküm vermesi yanlış bir tutumdur. Asıl mesele mucizeyi kabul edip etmemek değil, nübüvvet iddiasında bulunan kişinin gerçekleştirdiği fiilin mucize olup olmamasıdır. Bunu doğru tespit etmek gerekmektedir. Doğada gerçekleşen olağanüstü olaylar ile nübüvvet arasında bir ilişki bulunmadığı için mucize nübüvvete delâlet etmez. İbn Rüşd'e göre bunun en açık örneğini Hz. Peygamber'de görmekteyiz. O olağanüstü olaylardan ziyade Kur'an'ı mucize olarak takdim etmiş, onun muhtevasını öne çıkarmıştır.⁴⁷

Bu meselede Ehl-i Sünnet âlimleri ise Mu'tezile'nin fikirlerine benzeyen görüşler ileri sürmüşlerdir. Ebu'l-Muîn en-Neseî, peygamberin nübüvvetini ispatlamak için mucize gerçekleştirmesi gerektiğini söylemiştir.⁴⁸ Onların nübüvvetine en önemli delil mucizelerdir.⁴⁹ Eş'ârî âlim Teftazânî, nübüvvetin muhakkak mucize ile desteklenmesi gerektiğini belirtmiştir. Mucize yoluyla desteklenmediği sürece müddeînin iddiası doğru olarak müşahede edilmez. Böylelikle peygamberlerin gerçek mi sahte mi olduğu anlaşılmış olur.⁵⁰ Bununla birlikte Bağdâdî (ö. 429/1037)'ye göre mucize, yalnızca peygamberlik mevzusunda doğru sözlü olanların eliyle gerçekleşebilecek olan bir olaydır. O, nübüvvet konusuyla ilgili olarak yalan söyleyen birinin mucize gerçekleştirmesini caiz görmemektedir.⁵¹

Mu'tezile, Ehl-i Sünnet, Şia ile İslâm Filozofları mucizeyi peygamberlik için gerekli görmektedir. Bu meselede mucizenin vukuunun gerekli olmadığını söyleyen ekol ve kişiler de

⁴⁵ Hulusi Arslan, *İslâm Düşünce Geleneğinde Şia-Mu'tezile Etkileşimi* (İstanbul: Endülüs Yayınları, 2017), 193-194.

⁴⁶ Hasan Aydın, “Gazzâlî ve İbn Rüşd'e Göre Mucize” *Kelam Araştırmaları Dergisi* 6/2 (2008), 115-130.

⁴⁷ H. Bekir Karlığa, “İbn Rüşd”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1999), 20: /257-288.

⁴⁸ Ebu'l-Muîn Meymun b. Muhammed Neseî, *Tabsiratü'l-Edille Fî Usûli-Dîn* Hazırlayan: Hüseyin Atay, Şaban Ali Düzgün. Cilt: 2, (Ankara: Türkiye Diyanet İşleri Başkanlığı, 2003), 2: 38.

⁴⁹ Ebu'l-Yusr el-Pezdevî, *Usûlü'd-Dîn (Ehl-i Sünnet Akâidi)* çev. Şerafettin Gölçük (İstanbul: Kayıhan Yayınları, 2013), 145; Ebu'l-Hasan Eş'ârî, *el-İbâne ve Usûlü Ehl-i Sünnet* çev. Ramazan Biçer, (İstanbul: Gelenek Yayınları, 2010), 128.

⁵⁰ Sa'düddîn et-Teftazânî, *Şerhu'l-Akâid* çev. Talha Hakan Alp, (İstanbul: İFAV Yayınları, 2017), 283-284.

⁵¹ Abdulkâhir el-Bağdâdî, *Usûlü'd-Dîn* (İstanbul: Matba'atü'd-devle, 1968), 173.

bulunmaktadır. Mesela İbâdiyye⁵² ile Kerrâmiyye⁵³, nübüvveti ispat etme noktasında mucizenin gerekliliğine inanmamaktadır. İbâdiyye'ye göre Allah'ın mucize olmaksızın peygamber göndermesi caizdir. Bu bağlamda Allah'ın gönderdiği mesajlardan kullar sorumlu olur ve nübüvvetin ispatı için mucize yaratmak Allah'a vacip olmaz.⁵⁴ Kerrâmiyye'ye göre ise nübüvvet ve risâlet peygamberlerin doğuştan sahip olduğu iki özelliştir. Peygamber bu özelliklerden birine sahip olduktan sonra Allah'ın peygambere nübüvvet vermesi vacip olur. Allah'ın bir kimseyi peygamber olarak göndermesinin asıl sebebi mucize göstermesi, vahiy alması veya günahlardan masum olması değil, nübüvvet ya da risâlet vasfına sahip olmasıdır. Onlara göre peygamberler mutlak bir şekilde günahlardan korunmuş değillerdir. Ayrıca onların mucizeye de ihtiyacı yoktur. Onlar, bir kişinin peygamber olduğunu söylemesi durumunda onu işiten herkesin onun nübüvvetini kabul etmesi gerektiğini söylemektedir.⁵⁵

İslâm âlimlerinin büyük bir kısmı peygamberin insanlar tarafından bilinmesi için mucizenin varlığını gerekli görmüşlerdir. Onlar, mucize dışında peygamberin güzel ahlak sahibi ve dürüst olması gibi nübüvveti işaret eden özelliklerinin yanında mucizenin gerçekleşmemesi halinde bu özelliklerin delil olarak gösterilmesinin doğru olmadığını söyler. Bu özelliklerin varlığı mucizenin gerçekleşmesi halinde bir anlamı vardır. Genel kabul gören bu görüş dışında Şia, mucizenin yalnızca peygamberlerin özelinde gerçekleşen bir hadise olmayıp, imamların ve başka insanların da gösterebileceği bir olay olabileceğini söylemiştir. Kerrâmiye ve İbâdiye ise mucize gösterilmesini nübüvvet için olmazsa olmaz bir özellik olarak görmemiştir. Burada Şia'nın, mucizeyi, imamet makamına da layık görmek gibi bir heves içinde olduğu görülmektedir. Onların bu çabası kanaatimizce imâmet makamını nübüvvet ile aynı kefedede göstermek ve imama meşruiyet kazandırma noktasında eli güçlendirme amacından ileri gelmektedir. Onlara göre sıradan her insan da mucize gösterebilir. Şayet durum onların söylediği şekilde olursa pek çok insan mucize kisvesi altında bazı sihir vb. olayları ileri sürerek peygamberlik iddiasında bulunacaktır.

⁵² “Abdullah b. İbâd (öl. m. 700) 'ın görüşleri etrafında toplanmış bir Hâricî fırka. Hâricilerin en mutedil ve günümüze ulaşmış tek koludur.” Bkz. Ebû Mansûr Abdülkâhir b. Tâhir b. Muhammed et-Temîmî Bağdâdî, *el-Fark beyne'l-Firâk* (Kâhire: Mektebetü İbn Sinâ, t.y.), 95; Ethem Ruhi Fıçlalı, “İbaziyye”, *Türkiye diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1999), 19: 256-261.

⁵³ “Muhammed b. Kerrâm (öl. 255/869)'ın itikadî görüşlerini savunan ekol.” Bkz. Bağdâdî, *el-Fark*, 189; Sönmez Kutlu, “Kerrâmiyye”, *Türkiye diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2002), 25: 294-296.

⁵⁴ Muhammed eş-Şehristânî, *el-Milel ve'n-Nihal* (Dinler, Mezhepler ve Felsefî Sistemler Tarihi) çev. Mustafa Öz, (İstanbul: Litera Yayıncılık, 2011), 124.

⁵⁵ Nüreddîn Sâbûnî, *el-Bidâye Fî Usûli'd-Diyâne (Mâtüridiyye Akâidi)* çev. Bekir Topaloğlu. (İstanbul: İFAV Yayınları, 2014), 101.; Bkz. Bağdâdî, *el-Fark*, 189-195.; Kutlu, “Kerrâmiyye”, 294-296.

3. Mu'tezile'ye Göre Mucize'nin Özellikleri

Mu'tezile mucize meselesini nübüvvet açısından ele alarak açıklamıştır. Ayrıca Berâhime, İbnü'r-Râvendî (ö. 301/913) ve Ebûbekir er-Râzî (ö. 313/925) gibi şahıs ve ekollerin nübüvvet üzerinden mucizeye dair eleştirilerini büyük bir ustalıkla cevaplamıştır. Onlar, nübüvveti müdafaa ederken, mucizenin niteliklerini ön plana çıkarmıştır.⁵⁶ Mu'tezile, mucizenin en mühim özelliklerinden birinin Allah'ın meydana getirdiği fiil olduğunu iddia etmektedir.⁵⁷ Onlar mucizeyi ikiye ayırır. İlki ölülerin diriltmesi, kör ve alaca hastalarının iyileştirilmesi, asanın yılanı dönüşmesi gibi sünnetullahı aykırı olduğu görülen olaylardır. İkincisi ise hurma kütüğünün inmesi gibi kaderin takdiriyle olan olaylardır. Hz. Peygamber'e vahyedilen Kur'an-ı Kerim de bu türden kabul edilmelidir. Nitekim o da sünnetullahı aykırı değildir. İnsan akli onu, Allah'ın gönderdiğini söylediği hâlde, insanın bu gerçeği inkâr etmesi, Kur'an'ın Allah tarafından değil peygamber eliyle geldiğini kabul etmesi aynı anlama gelir. Oysaki diğer tüm mucizelerde olduğu gibi Kur'an'ın indirilmesi de Allah'ın ortaya koyduğu bir fiildir.⁵⁸

Mu'tezile, mucizenin sahip olduğu ikinci özelliğin ise, peygamberlik iddiasında bulunan kimsenin iddiasından hemen sonra gerçekleşmesi olduğunu söyler.⁵⁹ Mu'tezile'den Câhız, gösterilen mucizenin nübüvvet iddiası ile birlikte meydana gelmesi gerektiğini ifade etmiştir. Değişik niyetlerle gerçekleştirilen olağanüstü hadiseler, ancak o niyet edilen şeyleri gerçekleştirmek amacıyla yapılmış olur. Ancak nübüvvet iddiasıyla gerçekleştirilen herhangi bir mucize, onu gerçekleştiren kimsenin peygamberlik hususunda doğru sözlü olduğuna işaret eder.⁶⁰ Mucizenin nübüvvet iddiasından evvel gerçekleşmesi demek iddiayla ilgisi olmadığını gösterir. Bununla birlikte mucizenin iddiadan çok çok sonra meydana gelmesi durumunda da yine aynı şey söz konusu olacaktır. Bunun içindir ki nübüvvet iddiasıyla gelen kişinin doğru sözlü olduğu, ancak iddiasının hemen ardından bir mucize gerçekleşmesi ile anlaşılacaktır.⁶¹ Mu'tezile âlimlerinden Ebu'l-Kâsım (öl. 319/931) ise Mu'tezile kelâmcılarının kabul ettiği bu genel görüşe katılmayarak

⁵⁶ Kâdî Abdülcebbar, *el-Muğnî*, 15: 146.; Mâtürîdî, *Tevhîd*, 273.; Muhammed b. Tayyib Bakillânî, *Kitâbu Temhîdî'l-Evâil ve't-Telhîsî'd-Delâil* (Beyrut: Mektebetü's-Sekâfiyye, 1957), 112.; Ahmed b. Hamdân b. Ahmed Ebû Hâtim Er-Râzî, *A'lâmü'n-Nübüvve* (Lübnan: Dârü's-Sâkî, 2003), 65-74; Abdurrahman Bedevî, *Min Târîhi'l-İlhâd fi'l-İslâm* (Beyrut: Dirâsetü'l-İslâmiyye, 1980), 90-92.; Mahmut Kaya, "Ebû Bekir Râzî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2007), 34: 479-485; Karlığa, "İbn Rüşd", 20: /257-288; Metin Özdemir, "Mu'tezile'nin Nübüvvet Müdafası", *Kelâm Araştırmaları Dergisi*, 5/1 (2007), 47-64; İbrahim Aslan, "İmam Mâtürîdî'nin Deist Eleştirilere Karşı Nübüvvet Savunusu", *Kelâm Araştırmaları Dergisi* 12/2 (2014), 33-54.

⁵⁷ Kâdî Abdülcebbar, *Mu'tezile'de Din Usulü*, 130; Şerh, 569.

⁵⁸ Kâdî Abdülcebbar, *Şerh*, 569.

⁵⁹ Kâdî Abdülcebbar, *Mu'tezile'de Din Usulü*, 130; Şerh, 569.

⁶⁰ Câhız, *er-Resâil*, 3: 263.

⁶¹ Kâdî Abdülcebbar, *el-Muğnî*, 15: 213.

mucizenin nübüvvet iddiasından önce de vuku bulabileceğini belirtmektedir.⁶² Kâdî Abdülcebbâr, üstadı Câhız gibi düşünmektedir. O, konuyu şu örnekle somutlaştırmıştır: Hz. Peygamber, Hz. Ali'ye “Sen bozguncu ve zalimlerle savaşacaksın” dedikten sonra söylediği şey gerçekleşmiştir. Yine Hz. Peygamber “ Seni azgın bir topluluk öldürecek ve son içtiğin şey bir bardak süt olacak” demiş ve olay, söylediği şekilde vuku bulmuştur. Her iki durumda da Hz. Peygamber'in doğru sözlülüğü ortaya konularak bu hadiselerin onun nübüvvetine delalet eden mucizeler olduğu görülmüştür.⁶³

Mucizenin, kişinin iddia ettiği şeye uygun olması gerekir. Mesela bir kişi “Ben Allah'ın elçisiyim, benim doğruluğumun delili filanca kişinin filanca zamanda başını sallamasıdır “ dedikten sonra bu olay gerçekleşmezse, bu takdirde o kişinin iddia ettiği meselede doğru sözlü olmadığı anlaşılır. Kâdî Abdülcebbâr bu özelliğinin tersi yönünde kullanıldığını belirten Mu'tezilî âlimler olduğunu söylemiştir. Müseylimetü'l-Kezzâb, nübüvvet iddiasının ardından “Benim peygamberliğimin delili bu kuyuya tükürdüğüm zaman buradan su fışkırmasıdır.” demiştir. Anlatılana göre o bu cümleyi kurmasının ardından Allah o su kuyusunu kurutmuştur. Kâdî Abdülcebbâr bunları söylemesinin ardından bu düşünceye katılmadığını ifade etmiştir. O, Allah'ın, birini yalancı çıkarmak istemesi durumunda, o kişinin söylediği şeyi gerçekleştirmemesinin yeterli olacağını söylemiştir.⁶⁴

Mu'tezile, mucizenin sahip olması gereken son özellik olarak doğa olaylarına/âdete aykırı (nâkızan li'l-âde) olmasını sayar.⁶⁵ Bu bağlamda gerçekleştirilecek olan herhangi bir fiilin diğer insanların yapamayacağı bir nitelikte olması gerekir. Mevzu bahis olan fiilin sihir ya da illüzyon tarzı bir niteliği de olmamalıdır. Çünkü bu tarz olaylar zamanla başka insanlar tarafından da öğrenilir ve aynısı gerçekleştirilebilir.⁶⁶ Bunun yanında mucize olarak kabul edilecek olaylar, günlük hayatta belli zamanlarda vuku bulan hareketler de olmamalıdır. Mesela birisi, sabah güneşin doğacak olmasını, akşam ise batacak olmasını kendi iddiasına dair bir mucize olarak göstermek isterse, bu durumların gerçekleşmesi onun doğru sözlü olduğunu göstermez. Nitekim söz konusu olaylar zaten her zaman gerçekleşen türden olaylardır.⁶⁷

Özetle söylenecek olursa Mu'tezile, bir fiil ya da hadisenin mucize olarak telakki edilmesi için ilk olarak Allah'ın icra ettiği bir fiil olması gerektiğini söyler. Bununla birlikte mucize olduğu iddia edilen olayın, nübüvvet iddiasının hemen arkasından vuku bulması da şarttır. Ayrıca Mu'tezilî âlimler, söz konusu hadisenin mucize olarak kabul edilmesi için bir nübüvvet iddiasına dayanarak

⁶² Kâdî Abdülcebbâr, *Şerh*, 569.

⁶³ Kâdî Abdülcebbâr, *Şerh*, 569-570.

⁶⁴ Kâdî Abdülcebbâr, *Şerh*, 570-571.

⁶⁵ Kâdî Abdülcebbâr, *Mu'tezile'de Din Usulü*, 130; *Şerh*, 571.

⁶⁶ Câhız, *er-Resâil*, 3: 259-264.

⁶⁷ Kâdî Abdülcebbâr, *Şerh*, 571.

ortaya koyulması gerektiğini söyler. Onlara göre, vuku bulan olayın aynı zamanda olağanüstü, insanların hiç de alışık olmadığı kabilden olması da gerekir. Bu üç şart bir araya geldiğinde, nübüvvet iddiasında bulunan kimsenin peygamber olduğuna iman edilir. Burada Mu'tezile'nin mucizeyi Allah'ın fiili olarak nitelemesi dikkat çekici ve değerlidir. Zira mucizeler peygamberlerin elinde gerçekleşse de nihayetinde Allah'ın izin verdiği veya müdahalede bulunduğu olaylardır. Öte yandan iddiayı müteakiben fiilin gerçekleşmesi ve fiilin iddia sahibinin söylediği şekilde meydana gelmesi şartı da tabir yerindeyse işi sağlama alma düşüncesinden ileri gelmektedir. Meydana gelen olayın olağanüstü olma özelliği taşınması ise mucizeye benzeyen sihir, hokkabazlık v.b. olaylar ile mucize arasındaki farkı ortaya koymaya yönelik bir şart gibi görülmektedir.

4. İ'câzü'l-Kur'an Bağlamında Nazzâm'ın Sarfe Teorisi

Sarfe Teorisi'ni açıklamadan önce şunu belirtmek yerinde olacaktır: Mu'tezile nazarında Hz. Muhammed'in peygamberliğine işaret eden en önemli mucize Kur'an'dır. Mu'tezile'ye göre Kur'an-ı Kerim'in müşriklere, belâgat ve fesahat yönüyle bir benzerini getirme mevzusunda meydan okumasına rağmen, onlar Kuran'ın bir ayetinin bile benzerini getirememiştir. Mu'tezilî kelimcileri, önceki peygamberlerin eliyle gerçekleşen hissi mucizeler gibi Hz. Muhammed'e de belâgat ve fesahat açısından mucizevî bir kitap gönderildiğini söylemiştir. Onlar Kur'an'ın belâgat ve fesahat açısından bir mucize olduğunu belirtmiştir.⁶⁸ Mutezile'ye göre Kur'an, edebî yönünün yanı sıra gayba ilişkin bilgiler vermesi açısından da mucizedir.⁶⁹ Ayrıca onlara göre Kur'an'daki hükümlerin akla uygun olması açısından onun mucize bir kitap olduğunu gösterir.⁷⁰ Nazzâm'a göre ise Kur'an'ın mucizedir fakat mucize olmasının sebebinin belâgat ve fesahat değeridir.

Sarf kavramı lügatte "bir nesneyi bir hâlden başka bir hâle çevirmek veya onu başka bir şeyle değiştirmek, geri döndürmek"⁷¹ gibi manalara gelmektedir. Sarfe Teorisi ise, Kur'an'ın Hz. Muhammed'in peygamberliğine işaret ettiğini ispatlamaya çalışan bir İ'câzü-Kur'ân düşüncesidir. Bu teorinin Vâsıl b. Atâ (ö. 131/748) ya da İ'sâ b. Sabîh el-Murdâr (ö. 226/841)'a ait olduğunu söyleyenler olsa da kaynakların çoğu söz konusu teoriyi Mu'tezilî kelâmcı Nazzâm'a nispet etmiştir.⁷² Diğer taraftan sarfe düşüncesinin Hint kökenli Berâhime akımından geldiğini iddia

⁶⁸ Kâdî Abdülcebbâr, *Mu'tezile'de Din Usûlü*, 132-133; *el-Muğnî*, 16: 226; *Şerh*, 586; *Câhız, er-Resâil*, 3: 279-280.

⁶⁹ Kâdî Abdülcebbâr, *Tesbîtü Delâilü'n-Nübüvve* thk. Abdülkerim Osman, (Beyrut: Dâru'l-Arabiyye, , t.y.), 1: 91-92; 2: 434-435.

⁷⁰ Kâdî Abdülcebbâr, *Tenzihu'l-Kur'an ani'l-Metâin* (Beyrut, t.y.), 1: 86.

⁷¹ İsfahânî, *Müfredât*, 279-280.

⁷² Yusuf Şevki Yavuz, "Sarfe", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2009), 36: 140-141.

edenlerin yanı sıra, Mu'tezile kelâmcılarının Aristo düşüncesinden hareketle ortaya attıkları bir teori olduğunu savunanlar da vardır.⁷³

Sarfe teorisi şöyle açıklanabilir: Kur'an-ı Kerim dili Arapça'dır ve nâzil olduğu dönemde Arap dili belâgat ve fesahat açısından çok üst seviyedeydi. Bu da şiir ve edebiyatta zirve yapmış Arap dilcilerinin Kur'an'ın hiç olmazsa bazı ayetlerine benzer cümleler veya surelerine benzer metinler getirebileceğini göstermektedir. Diğer taraftan Kur'an'ı Kerim'in bazı yerleri belâgat ve fesahat açısından üst seviye olsa da geri kalan bölümleri o kadar güzel bir retoriğe sahip değildir. Durum böyle iken, İslâm inancının yayılmasını ve büyümesini arzu etmeyen müşrikler, neden böyle bir teşebbüste bulunmamıştır? Nazzâm'a göre Allah müşriklerin iradelerine ket vurmuştur. Yani müşriklerin Kur'an'ın benzerini getirmeye gücü yettiği halde böyle bir teşebbüste bulunmamaları aslında kendi iradeleri ile değildir. Ona göre Allah'ın Arap müşrikleri bu teşebbüsten alıkoyacak özel bir engellemesi söz konusudur. Nazzâm'a göre bir mucize varsa o da budur.⁷⁴ Nazzâm'a göre Kur'an-ı Kerim belâgat ve fesahat açısından mucize değildir. Onun nazarında Kur'an'ın mucize olmasının başka bir nedeni gaybî bilgiler içermesidir.⁷⁵ Araplar Kur'an'ın bir benzerini getirebilecek kabiliyet ve donanıma sahiptir. Esas mucize, Arap müşriklerin bu konudaki kabiliyet ve yeterliliklerine karşın, Allah'ın kendilerine özel bir yolla engellemede bulunması ve Kur'an'ın geçmiş ve geleceğe dair gaybî haberler içermesidir.

Sarfe Teorisine ilişkin iki farklı görüş belirtilmiştir. Birincisi, Arapların Kur'an'a nazire yapmaya gücü yetmesine rağmen, amaçlarını icra edecek iradenin Allah'ın özel bir müdahalesi ile ortadan kaldırılmasıdır.⁷⁶ Buna "dolaylı sarfe" adı verilmiştir.⁷⁷ Nazzâm'ın savunduğu teori budur. Mutezile'den Rummânî (ö. 384/994)'nin de bu görüşte olduğu bilinmektedir. İkincisine göre ise Arapların Kur'an'a nazîre yapmaya niyet edip bu işe teşebbüs ettikleri hâlde, eylem sırasında müşriklerden sahip oldukları donanım ve yeterliliğin alınmasıdır.⁷⁸ Buna da "mutlak sarfe" adı verilmiştir.⁷⁹ Sarfe Teorisi'ni Mu'tezile'den Vâsıl b. Atâ (ö. 131/748), Hişâm b. Amr el-Fuvâtî (ö. 218/833), ve İsa b. Sabih (ö. 226/841), Nazzâm (ö. 231/845), Abbâd b. Süleyman (ö. 250/864), Câhız (ö. 255/869), ve Rummânî (ö. 384/994) gibi kelâmcılar kabul etmiştir. Öte yandan İbn Hazm (ö.

⁷³ Hâlıl İbrahim Erdoğan, "Câhız ve Sarfe Teorisine Farklı Bir Bakış", *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 2/4 (2013), 77-96.

⁷⁴ Yavuz, "Sarfe", 140-141; İlyas Çelebi, "Nazzâm", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 32: 466-469.

⁷⁵ Ebu'l-Hüseyn Abdurrahman b. Muhammed b. Osman Hayyât, *Kitâbü'l-İntisâr ve'r-Redd Alâ İbni'r-Râvendî el-Mülhîd* (y.y.: t.y.), 27-28; Ebu'l-Hasan Eş'arî, *Makâlâtü'l-İslâmiyyîn ve İhtilâfu'l-Musallîn* çev. Mehmet Dalkılıç, Ömer Aydın. (İstanbul: Kabcacı Yayınları, 2005), 197.

⁷⁶ Salâh Abdülfettah el-Hâlıdî, *el-Beyân fi İ'câzi'l-Kur'an*, (Amman: Mektebetü'l-Mü'tedîn, t.y.), 81-83.

⁷⁷ Erdoğan, "Câhız ve Sarfe Teorisine Farklı Bir Bakış", 77-96.

⁷⁸ Hâlıdî, *el-Beyân*, 81-83.

⁷⁹ Erdoğan, "Câhız ve Sarfe Teorisine Farklı Bir Bakış", 77-96.

456/1064), Cüveynî (ö. 478/1085), Gazzâlî (ö. 505/1111) ve Fahreddin Râzî (ö. 606/1210) gibi mütekellimler tarafından da kabul gördüğü belirtilmiştir.⁸⁰ Mu'tezile kelâmcılarından Hişâm b. el-Fuvâtî ve Abbâd b. Süleyman bu teoriyi kabul etmekle birlikte, arazların⁸¹ Hz. Peygamber (s.a.v.)'in nübüvvetine delâlet edemeyeceğini ileri sürmüştür. Onlara göre Kur'an, bir araz olması nedeniyle peygamberlik açısından bir delil sayılamaz. Yukarıda isimleri zikredilen mütekellimler hariç, Mu'tezile'nin tamamı Kur'an'ın belâgat ve fesahat açısından mucize olduğu konusunda hemfikirdir.⁸²

Mu'tezile kelâmcılarından Nazzâm'ın talebesi Câhız sarfe teorisini kabul etmemiştir. Ona göre Kur'an'ın belâgat ve fesahati, nazmı, mahrecinde te'lifindeki ve uslûbu onun mucize olduğuna işaret etmektedir. Nitekim Kur'an, müşriklerin belâgat ve fesahat açısından en donanımlı ediplerine bu konuda meydan okumasına rağmen, cevap verebilen olmamıştır.⁸³ Fakat Câhız'a göre Nazzâm, Kur'an'ı mucize olarak kabul etmediği için değil, belâgat ve fesahat açısından mucize olarak görmediği için eleştirilmiştir. Buna benzer fikirlerinden ötürü bazı çağdaş düşünürler Câhız'ın da sarfeyi kabul ettiğini ima etmiştir.⁸⁴ Oysaki Nazzâm'a göre eğer Allah'ın özel bir müdahalesi olmasaydı Arap müşrikler Kur'an'a nazîre yapabileceklerdi. Nitekim onlarda o güç ve donanım ziyadesiyle vardı. Diğer taraftan Câhız'a göre Allah'ın özel müdahalesi olmasaydı yine müşrikler Kur'an'ın benzerini ortaya koyamazdı. Ancak Câhız, Arapların irade ortaya koyup değersiz de olsa bir metin yazabileceklerini savunmuştur.⁸⁵ Görüldüğü gibi Câhız, Arap edebiyatçılarının irade ve motivasyonun kendilerinden alınmış olma ihtimali üzerinde durmaktadır. Görünüşe göre Câhız, "mutlak sarfe"den ziyade "dolaylı sarfe"yi kısmen kabul etmiş görünmektedir. Diğer bir söylemle ona göre, müşrikler Kur'an'a nazîre yaparken, donanım ve yeterlilik konusunda engellenmemiştir. Daha ziyade kendileri irade ve motivasyon konusunda engellenmiş olabilir.

Mu'tezile'den Kâdî Abdülcebbâr da Sarfe Teorisi'ne karşı çıkmış, İslâm âleminin Kur'an'ın belâgat ve fesahat açısından bir mucize olduğuna dair icmâsı olduğunu söylemiştir. Ona göre eğer Kur'an'ın bir benzerinin ortaya konulamaması, Allah'ın Arap müşrikleri engellemesine müteallık olsaydı, Kur'an mucize olmazdı.⁸⁶ Kâdî Abdülcebbâr, kendilerinden sahip oldukları iradeleri ve

⁸⁰ Yavuz, "Sarfe" 36: 141-141.

⁸¹ "Cevher ve cismin geliş geçici niteliği anlamına gelen, cevher ve zatın zıddı olarak kullanılan felsefe, mantık ve kelâm terimi." Bkz. Yusuf Şevki Yavuz, "Araz", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1991), 3: 337-342.

⁸² Eş'ârî, *Makâlât*, 197.

⁸³ Câhız, *er-Resâil*, 3: 277-280.

⁸⁴ Fethi Ahmet Polat, "Bir İ'câzü'l-Kur'an İddiası Sarfe" *Marife Dergisi*, 3 (2003 Kış), 185-218; Erdoğan, "Câhız ve Sarfe Teorisine Farklı Bir Bakış", 77-96.

⁸⁵ Erdoğan, "Câhız ve Sarfe Teorisine Farklı Bir Bakış", 77-96.

⁸⁶ Kâdî Abdülcebbâr, *Tenzih*, 232-233.

edebî yeterlilikleri alınmış olan müşriklerin Kur'an'a nazîre yapmaya davet edilmelerini mucizenin doğasına ters görmektir.

Mu'tezile ve Ehl-i Sünnet âlimlerinin çoğu bu teoriyi eleştirerek, bunun temelsiz ve tutarsız bir söylem olduğunu savunmuştur. Onların nazarında Allah'ın müşriklerden irade, motivasyon ve bilgi birikimini aldıktan sonra Kur'an'a nazîre yapma konusunda onlara meydan okuması anlamsız bir eylemdir. Bu durum cüz-i irade anlayışına ters düşmekle birlikte mucize mefhumu ile de çelişmektedir. Cahiliyye dönemindeki edip ve şairlerin Kur'an'ın mükemmel belâgat ve fesahati karşısında zayıflıklarını arz etmeleri sarfe teorisini çürüten başka bir realitedir. Öte yandan tarihte Müseylimetü'l-Kezzâb (ö. 12/633), İbnü'l-Mukaffa (ö. 142/759) ve Ebu'l-Alâ el-Maarrî (ö. 449/1057) gibi bazı kişilerin Kur'an'ın benzerini getirmeye gayret ettikleri rivayet edilmiştir. İslâm kelâmcıları buna benzer delilleri ortaya koyarak bu teoriyi reddetmiştir.⁸⁷

Sarfe teorisine genel bir çerçeveden bakıldığında, bu meselenin iki boyutlu bir düşünce olduğu görülmektedir. Birincisi Kur'an'ın belâgat ve fesahat açısından mucize olmadığı ile ilgilidir. İkincisi ise Allah'ın, müşriklerin Kur'an'a nazîre yapmaları noktasında onların irade, motivasyon, yetenek ve bilgi birikimlerinin elinden almış olması iddiasına müteallıktır. Öte yandan Nazzâm, Mu'tezile'nin Kur'an'ı mucize olarak kabul ederken öne sürdüğü diğer gerekçeleri kabul etmiş görünmektedir. Yani Nazzâm'a göre Kur'an'ın gaybden haber vermesi ve akla uygun ilkeler getirmesi, onun mucize bir kitap olduğunu gösterir. Çünkü ona göre Kur'an'da her ne kadar dil ve edebî açıdan üst düzey metinler bulunsa da bu özelliğe sahip olmayan, fesahat ve belâgat açısından düşük seviyelerde olan bölümler de mevcuttur. Müşriklerin nazîre yapma konusundaki irade ve motivasyonlarına Allah tarafından ket vurulmamış olsaydı, onlar Kur'an'ın en azından bazı bölümlerine benzer metinler getirebilirdi. Ama onların iradeleri Allah'ın müdahalesi ile elinden alındığı için böyle bir nazîre göstermeye cesaret edememişlerdir. Sarfe teorisine göre asıl mucize de budur. Yani Allah'ın özel bir müdahale ile müşriklerin cesaret ve iradelerini elinden alması bir mucizedir. Buna “dolaylı sarfe” denmiştir. Öte yandan “mutlak sarfe” adı verilen teoriye göre ise müşriklerin nazîre konusunda irade ve cesareti elinden alınmamış fakat onların icraat sırasında, yetenek ve bilgi birikimleri elinden alınmıştır. Mu'tezile'den Kâdî Abdülcebâr bu fikre karşı çıkmıştır. Ona göre durum Nazzâm'ın dediği gibi olsaydı Kur'an'ın mucize olması söz konusu olmazdı. Ehl-i Sünnet de bu fikre katılmış, tarihte meydana gelen yalancı peygamber teşebbüslerinin bu fikri nakzettiğini belirtmiştir.

Meseleye “mutlak sarfe” penceresinden bakıldığında, Allah'ın müşriklerin elinden icraat sırasında yetenek ve bilgi birikimlerini alması, ilk bakışta bir mucize gibi telakki edilse de kanaatimizce böyle bir fikir Allah'ın adalet anlayışına ve “Sünnetullah”a aykırı bir düşüncedir. Elbette Allah ilim, irade ve kudret sıfatları gereği âleme müdahale etmektedir. Ancak Kur'an'ın

⁸⁷ Yavuz, “Sarfe”, 36: 140-141.

müşriklere hem meydan okuyup hem de onların yeteneklerinin ellerinden alınması akla aykırı bir durum arz etmektedir. Bu düşmanın elini kolunu bağlayıp sonra onu düelloya davet etmeye benzemektedir. “Dolaylı sarfe” için de aynı şeyleri söylemek mümkündür. Hz. Musa sihirbazlarla düelloya girdiği zaman, onların elinden ne iradeleri ne de yetenekleri alınmıştı. Sonunda bütün hepsi acziyetini kabul edip iman etmişlerdi. Şayet inkârcıların irade ve yeteneklerinin elinden alınması söz konusu olsaydı Allah burada da sihirbazlara aynı muameleyi yapardı. Öte yandan mutlak ve dolaylı sarfe kabul edilse bile, bu düşünceye yola çıkarak Kur'an'ın belâgat ve fesahat açısından mucize olmadığını ileri sürmek isabetsiz ve mantıksız bir tutumdur. Zira müşrikler Kur'an'ın belâgati karşısında acziyetlerini belirtmiş ve nazîre yapamamışlardır. Kanaatimizce tarihte yalancı peygamberlerin nübüvvet iddiasında bulunması ve teşebbüsü, irade ve yeteneğin ellerinden alınmadığını; bu konuda başarılı olamamaları da Kur'an'ın belâgat ve fesahat açısından mucize olduğunu göstermektedir. Aynı durum ilk dönem müşrikleri için de geçerlidir. Onlar Kur'an ayetlerini görünce Hz. Peygamber'in şair veya büyücü olabileceğini belirtmiştir. Bu da Kur'an'ın dil ve edebî özelliklerinin çok yüksek seviyede olduğunu ortaya koymaktadır. Nazzâm'ın bu teorisi doğru kabul edilecek olursa, Allah'ın birçok konuda âleme ve insanlara müdahâle ettiği düşüncesi hâsıl olur. Bu da insanları saf kadercı bir anlayışa yönelterek, imtihanın gerçek amacının yanlış anlaşılmasına sebebiyet verir. Dolayısıyla bu fikrin, İslâm'ın genel ruhuna uymaması sebebiyle, birtakım çelişkileri ve karmaşıklığı barındıran bir anlayışta olduğu kanaatindeyiz.

Sonuç

Nübüvvet İslâm dininin en önemli esaslarından biri, mucize ise nübüvvetin en önemli delildir. Mucize ile ilgili İslâm kelâmcıları birçok fikir ortaya atmış, bu konunun önemine dikkat çekecek beyanlarda bulunmuştur. Mu'tezile de mucize meselesini gündemine almış, nübüvvetle delil teşkil etmesi açısından itina ile incelemiştir. Onlara göre mucize Allah'ın fiili ve sadece peygamberlerin eline gerçekleşebilecek bir olaydır. Mu'tezile nübüvvetin ispatlanabilmesi için mucizeyi şart kabul etmiş, peygamberlerin sahip olduğu üstün meziyet ve ahlakın, ancak mucizeden sonra bir önem arz edebileceğini belirtmiştir. Ehl-i Sünnet'in de bu konuda Mu'tezile ile hemfikir olduğu bilinmektedir. Bununla birlikte İslâm dünyasında mucizeye ilişkin ezber bozan fikirler mevcuttur. Örneğin Şia'ya göre mucize sadece peygamberlerin elinde gerçekleşen bir olay olmayıp imamlar vasıtasıyla da vuku bulabilir. Şerif el-Murtazâ'ya göre mucize “İddia sahibinin iddia ettiği şeyi kanıtlamak için bir delildir.” Bu tanım, mucizenin peygamberler ve imamlar bir tarafa, sıradan insanların da elinde gerçekleşebilecek bir hâdise olduğu fikrini doğurmuştur. Öte yandan İbn Rüşd mucizenin hak olduğunu kabul etmekle birlikte, nübüvvet ile bir alakası olmadığını savunmuştur. Ona göre mucize nübüvvetle delalet etmez. İbâdiyye ve Kerrâmiyye gibi fırkaların da buna benzer fikirler öne sürdüğü kaynaklarda geçmektedir. Onlara göre nübüvvetin hak olması için bir

kimsenin “Ben peygamberim” demesi yeterlidir. Bu sözden sonra herkesin ona iman etmesi gerekir.

Mucizenin özellikleri konusunda çok sayıda fikir ortaya atılmıştır. Mu'tezile ise gerek yukarıdaki fikir karmaşıklığını gidermek gerekse mucizenin karakterini net bir şekilde ortaya koymak adına birtakım ilkeler belirlemiştir. Onlara göre bir fiilin mucize olabilmesi için öncelikle Allah'a ait olması gerekmektedir. Mu'tezile'ye göre mucize nübüvvetin en önemli alâmetidir. Fakat nübüvvetle delil teşkil edebilmesi için, peygamberlik iddiasında bulunan kimsenin iddiasına müteakip olması ve iddia ile uyumlu olması esastır. Ayrıca meydana gelen olayın olağanüstü (nâkızan lil âde) olması gerekir. Mu'tezile'nin nazarında Hz. Peygamber'in en önemli mucizesi Kur'an-ı Kerim'dir. Kur'an'ın belâgat ve fesahat açısından üstün bir seviyede olması, gaybten haber vermesi ve gelen ilkelerin akla uygun olması, onun mucize bir kitap olduğunu göstermektedir. Mu'tezile'nin ve İslâm âlimlerinin çoğu bu görüştedir. Ancak Nazzâm'ın başını çektiği bazı âlimlere göre Kur'an, gaybten haber vermesi ve akla uygun ilkeler getirmesi bağlamında mucize olmakla birlikte belâgat ve fesahat açısından bir mucize değildir. Onlara göre müşriklerin Kur'an'a nazîre yapmamalarının sebebi kendi tercihleri olmayıp Allah'ın özel bir müdahalesinin sonucudur. Diğer bir ifadeyle müşrikler aslında Kur'an'a nazîre yapabilecek cesaret ve kabiliyete sahipti ki Kur'an'ın bütün sure ve ayetleri belâgat ve fesahatte üst düzeyde değildi. Fakat müşrikler bu işe girişmeye niyetlendiklerinde Allah onların iradelerini elinden alarak onları bu işten vazgeçirdi. Diğer bir görüşe göre de müşrikler irade ortaya koyup nazîre yapmaya karar verdiklerinde Allah onlardaki yetenek ve bilgi birikimini ellerinden almıştır. Mu'tezile'den Kâdî Abdülcebâr bu düşünceye karşı çıkmıştır. Ona göre durum böyle olsaydı Kur'an mucize olmaktan çıkardı. Ehl-i sünnet'in geneli de bu görüştedir. Onlara göre tarih boyunca yalancı peygamberlerin ortaya çıkması sarfe teorisini çürütmektedir.

Kanaatimizce Mu'tezile'nin mucize için ortaya koyduğu ilkeler sağlam temeller üzerine inşa edilmiştir. Onların mucizeyi peygambere özgü kabul etmesi, imamlar ve diğer insanların elinde zuhur edemeyeceğini belirtmesi nübüvvet ve mucize müessesesini korumaya yönelik bir tutumdur. Bu bağlamda Mu'tezile'nin nübüvvetle ayrı bir önem verdiği görülmektedir. Mucize denildiği zaman akla peygamber gelir. Buna rağmen İbn Rüşd, Kerrâmiyye ve İbâdiyye gibi ekol ve kişilerin bu iki kavramı ayrı düşünmesi akla uygun gibi görülmemektedir. Yine Şia'nın mucize mefhumunu imamlar ve sıradan insanlarla bir arada zikretmesinin birtakım siyasi ve politik amaçlar için olduğu düşünülmektedir. Nazzâm tarafından ortaya atılan sarfe teorisi ise kendi içinde bazı tutarsızlıkları barındırdığı için değerli bulunmamıştır. Zira tarihte meydana gelmiş, yalancı peygamber teşebbüsleri, Hz. Musa'nın sihirbazlarla karşılaşması v.b. olaylar bu teorinin temelsiz olduğunu ortaya çıkarmaktadır. Sarfe teorisinin bu fikir uğruna Kur'an'ın belâgat ve fesahat açısından bir mucize olmadığını belirtmesi ise ortaya atılan tutarsızlıkların yeni bir halkası hükmündedir.

Kaynakça

- Aktepe, Orhan. *Ebu Nuaym el-İsfahânî'nin Nübüvvet Anlayışı*. Erzincan: Doğu Yayınları, 2012.
- Arslan, Hulusi. *İslâm Düşünce Geleneğinde Şia-Mu'tezile Etkileşimi*. İstanbul: Endülüs Yayınları, 2017.
- Aslan, İbrahim. "İmam Mâtürîdî'nin Deist Eleştirilere Karşı Nübüvvet Savunusu". *Kelâm Araştırmaları Dergisi*, 12:2/33-54, 2014.
- Aydın, Hasan. "Gazzâli ve İbn Rüşd'e Göre Mucize". *Kelâm Araştırmaları Dergisi*, 6:2/115-130, 2008.
- Bağdâdî, Ebû Mansûr Abdülkâhir b. Tâhir b. Muhammed et-Temîmî. *el-Fark beyne'l-Firâk*. Kâhire: Mektebetü İbn Sinâ, t.y.
- Bağdâdî, Ebû Mansûr Abdülkâhir b. Tâhir b. Muhammed et-Temîmî. *Usûlü'd-Dîn*. İstanbul: Matba'atü'd-Devle, 1968.
- Bakillânî, Muhammed b. Tayyib. *Kitâbu Temhîdî'l-Evâil ve't-Telhîsî'd-Delâil*. Beyrut: Mektebetü's-Sekâfiyye, 1957.
- Bedevî, Abdurrahman. *Min Târîhi'l-İlhâd fi'l-İslâm*, Beyrut: Dirâsetü'l-İslâmiyye, 1980.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail. *el-Câmi'u's-Şahîh*. Beyrut: Dâru İbni Kesîr, 2002.
- Bulut, Hâil İbrahim. "Mucize". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 30/350-352, İstanbul: TDV Yayınları, 2005.
- Bulut, Hâil İbrahim. *Nübüvvet'in İspatında Mucize*. Ankara: Araştırma Yayınları, 2016.
- Câhız, Ebû Osmân Amr b. Bahr b. Mahbûb. *er-Resâil (Hücecü'n-Nübüvve)*. thk. Abdusselam Muhammed Hârûn. y.y.: Mektebetü Lisânü'l-Arab, t.y.
- Cürcânî, Seyyid Şerif. *Mu'cemü't-Ta'rifât*, thk. Muhammed Sıddık Minşevî. Kahire: Dâru'l-Fazile, t.y.
- Çeker, Orhan. "Beynûnet", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 6/79-80, İstanbul: TDV Yayınları, 1992.
- Çelebi, İlyas. "Nazzâm". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 32/466-469, İstanbul: TDV Yayınları, 2006.
- Ebû Hâtim Er-Râzî, Ahmed b. Hamdân b. Ahmed. *A'lâmü'n-Nübüvve*. Lübnan: Dâru's-Sâkî, 2003.
- Erdoğan, Hâil İbrahim. "Câhız ve Sarfe Teorisine Farklı Bir Bakış". *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*. 2:4/77-96, 2013.

- Eş'ârî, Ebu'l-Hasan. *el-İbâne ve Usûlü Ehli's-Sünnet*. çev. Ramazan Biçer. İstanbul: Gelenek Yayınları, 2010.
- Eş'ârî, Ebu'l-Hasan. *Makâlâtü'l-İslâmiyyîn ve İhtilâfu'l-Musallîn*. çev. Mehmet Dalkılıç, Ömer Aydın. İstanbul: Kabcacı Yayınları, 2005.
- Fığlalı, Ethem Ruhi. "İbaziyye", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 19/256-261, İstanbul, 1999.
- Hâlidî, Salâh Abdülfettah. *el-Beyân fi İ'câzi'l-Kur'an*, Mektebetü'l-Mü'tedîn. Amman, t.y.
- Hayyât, Ebu'l-Hüseyn Abdurrahman b. Muhammed b. Osman. *Kitâbü'l-İntisâr ve'r-Redd Alâ İbni'r-Râvendî el-Mülhîd*. y.y., t.y.
- İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezid. *es-Sünen*. thk. Muhammed Fuvâd Abdalbâkî. y.y.: Dâru İhyâi'l-Kütübi'l-Arabiyye, t.y.
- İbn Manzûr, Ebu'l-Fadl Muhammed b. Mükerrremi. *Lisânü'l-Arab*. Kahire, t.y.
- İbnü'n-Nedîm, Ebü'l-Ferec Muhammed b. Ebî Ya'kûb İshâk b. Muhammed b. İshâk. *el-Fihrist*. nşr. İbrahim Ramadan. Beyrut: 1415/1994.
- İsfahânî, Râğıb. *el-Müfredât fi Ğarîbi'l-Kur'an*. thk. Muhammed Seyyid Keylanî. Beyrut: Dâru'l-Marife Neşr., t.y.
- Kâdî Abdülcebbar, Ebu'l-Hasen. *el-Muğnî fi Ebvâbi't-Tevhîd-i ve'l-Adl*. thk. Dr. Mahmud Muhammed Kâsim. Cilt: 15, Kâhire, t.y.
- Kâdî Abdülcebbar, Ebu'l-Hasen. *Mu'tezile'de Din Usûlü (el-Muhtasar fi Usûli'd-Dîn)*. çev. Murat Memiş. İstanbul: İz Yayınları, 2011.
- Kâdî Abdülcebbar, Ebu'l-Hasen. *Şerhu'l-Usûli'l-Hamse*. thk. Abdülkerîm Osman. Kâhire: Mektebetü Vehbe, 1992.
- Kâdî Abdülcebbar, Ebu'l-Hasen. *Tenzihu'l-Kur'an ani'l-Metâin*. Beyrut, t.y.
- Kâdî Abdülcebbar, Ebu'l-Hasen. *Tesbîtü Delâilü'n-Nübüvve*. thk. Abdülkerim Osman. Beyrut: Dâru'l-Arabiyye, t.y.
- Karadeniz, Osman. İlim ve Din Açısından Mucize. İstanbul: İFAV Yayınları, 2018.
- Karlığa, H. Bekir. "İbn Rüşd", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 20/257-288, İstanbul: TDV Yayınları, 1999.

- Kaya, Mahmut. "Ebû Bekir Râzî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 34/479-485, İstanbul: TDV Yayınları, 2007.
- Koca, Ferhat. "Tahsis", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 39/432-434, İstanbul: TDV Yayınları, 2010.
- Kur'an-ı Kerim. Genel Koordinatör: Mehmet Emin Özafşar. İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2016.
- Kutlu, Sönmez. "Kerrâmiyye", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 25/294-296, Ankara: TDV Yayınları, 2002.
- Müslim, Ebû'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc. *el-Câmi'u's-şâhîh*. Riyâd: Beytü'l-efkâri'ddüveliyye, 1998.
- Neseî, Ebu'l-Muîn Meymun b. Muhammed. *Tabsiratü'l-Edille Fî Usûli-Dîn*. Hazırlayan: Hüseyin Atay, Şaban Ali Düzgün. Cilt: 2, Ankara: Türkiye Diyanet İşleri Başkanlığı, 2003.
- Özdemir, Metin. "Mu'tezile'nin Nübüvvet Müdafaası". *Kelam Araştırmaları Dergisi*. 5:1/47-64, 2007.
- Pezdevî, Ebu'l-Yusr. *Usûlü'd-Dîn (Ehl-i Sünnet Akâidi)*. çev. Şerafettin Gölcük. İstanbul: Kayıhan Yayınları, 2013.
- Polat, Fethi Ahmet. "Bir i'câzü'l-Kur'an İddiası Sarfe". *Marife Dergisi*. 3/185-218, 2003.
- Sâbûnî, Nûreddîn. *el-Bidâye Fî Usûli'd-Diyâne (Mâtüridiyye Akâidi)*. çev. Bekir Topaloğlu. İstanbul: İFAV Yayınları, 2014.
- Şehristânî, Muhammed. *el-Milel ve'n-Nihal (Dinler, Mezhepler ve Felsefi Sistemler Tarihi)*. çev. Mustafa Öz. İstanbul: Litera Yayıncılık, 2011.
- Teftazânî, Sa'düddîn. *Şerhu'l-Akâid*. çev. Talha Hakan Alp. İstanbul: İFAV Yayınları, 2017.
- Tehânevî, Muhammed Ali b. Ali. *Keşşâfü İstilahâtî'l-Fünûn ve'l-Ulûm*. Lübnan: Mektebetü Lübnan, 1996.
- Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevre. *el-Câmiu's-Sahîh*. Riyad: Beytü'l-efkâri'ddüveliyye, 1999.
- Topaloğlu ve Çelebi, Bekir ve İlyas. *Kelam Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: İSAM Yayınları, 2015.
- Yavuz, Yusuf Şevki. "Araz". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 3/337-342, İstanbul: TDV Yayınları, 1991.

Yavuz, Yusuf Şevki. "Sarfe". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 36/140-141, İstanbul: TDV Yayınları, 2009.

Yüksel, Emrullah. *Sistemik Kelâm*. İstanbul: İz Yayınları, 2011.

Zemahşerî, Ebi'l-Kasım Cârullâhi Muhammed b. Ömer b. Ahmed. *Esâsü'l-Belâğa*. thk. Muhammed Bâsil Uyûnu's-Sûd. Beyrut: Dâr'ül-Kütübi'l-İlmiyye, 1998.

Mu'tezile's Mentality of Miracles

Dr. Mikail İPEK

Extended Summary

According to general acceptance in the religion of Islam, there are six principles of faith. Ahl as-Sunnah reduced these six principles to three and called it "Usul-i Selase". Accordingly, there are three basic principles of belief: divinity, prophethood and sem'iyat. Prophethood is one of the three most important principles of the religion of Islam, and miracle is the most important evidence of prophethood. Islamic theologians have put forward many ideas about the miracle and made statements that draw attention to the importance of this issue. Mu'tezile also took the issue of miracle on its agenda, and carefully examined it in terms of providing evidence for prophethood. According to them, a miracle is the act of Allah and an event that can only happen to the prophets. He accepted miracle as a condition for proving prophethood with Mu'tez and stated that the superior virtue and morality of prophets can only be important after miracle. It is known that Ahl al-Sunnah agrees with Mu'tezile on this issue. However, there are groundbreaking ideas about miracles in the Islamic world. For example, according to Shia, a miracle is not only an event in the hands of prophets, but can also occur through imams. According to Sharif al-Murtazâ, the miracle is "an evidence to prove what the claimant claims." This definition has led to the idea that miracle is an event that can happen in the hands of ordinary people, let alone prophets and imams. On the other hand, although Ibn Rushd admits that miracle is true, he argued that it has nothing to do with prophethood. According to him, a miracle does not signify prophethood. It is mentioned in sources that groups such as Ibâdiyye and Kerrâmiyye put forward similar ideas. According to them, it is sufficient for a person to say "I am a prophet" for prophethood to be true. After this word, everyone must believe in him.

Numerous ideas have been put forward on the properties of miracle. On the other hand, Mu'tezile has determined some principles in order to both eliminate the complexity of the above idea and to clearly reveal the character of the miracle. According to them, for an act to be a miracle, it must first belong to Allah. According to Mu'tezile, miracle is the most important sign of prophethood. However, in order to constitute evidence for prophethood, it is essential that the person who claims to be a prophet follows his claim and is compatible with the claim. In addition, the event that occurs must be extraordinary (nâkızan lil âde). Thus, the difference of some miracle-like events from miracles is clearly revealed. Because the miracle that happens in the hands of the parents or the magic that happens in the hands of some people is sometimes regarded as a miracle by some people. In the eyes of Mu'tezile, Hz. The most important miracle of

the Prophet is the Quran. The fact that the Quran is at a superior level in terms of rhetoric and clarification, that it informs the unseen and that the principles that come are reasonable show that it is a miracle book. Most of Mu'tezile and Islamic scholars share this opinion. However, according to some scholars led by Nazzam, the Quran is a miracle in the context of informing the unseen and bringing reasonable principles, but it is not a miracle in terms of rhetoric and eloquence. According to them, the reason why the polytheists did not make the verse to the Quran was not their own choice but the result of a special intervention of Allah. In other words, the polytheists actually had the courage and the ability to make verses to the Quran, and all the chapters and verses of the Quran were not at the highest level in rhetoric and perfection. However, when the polytheists intended to engage in this work, Allah took them away from their will and discouraged them from doing it. According to another view, when the polytheists showed their will and decided to make a verse, Allah took away their talent and knowledge. Kadi Abdülcebâr from Mu'tezile opposed this idea. According to him, if this were the case, the Quran would not be a miracle. The general of Ahl as-Sunnah is of this opinion. According to them, the emergence of false prophets throughout history refutes the theory of sarfa.

In our opinion, the principles Mu'tezile put forward for the miracle are built on solid foundations. It is an attitude to protect the institution of prophethood and miracle that they accept miracles as a prophet, and that they cannot appear in the hands of imams and other people. In this context, it is seen that Mu'tezile attaches a special importance to prophethood. When a miracle is said, the prophet comes to mind. Nevertheless, it does not seem reasonable for scholars and people such as Ibn Rushd, Karramiyya and Ibadiyya to consider these two concepts separately. Again, it is thought that Shia mentions the notion of miracle with imams and ordinary people for some political and political purposes. The theory of sarfa put forward by Nazzâm was not found valuable because it contained some inconsistencies within itself. Because the false prophet attempts that took place in history, Hz. Moses' encounter with magicians etc. events reveal that this theory is unfounded. The fact that the theory of Sarfa states that the Quran is not a miracle in terms of rhetoric and eloquence for the sake of this idea is a new link of the inconsistencies put forward. In the study, first of all, the concept of miracle was explained and Mu'tezile's understanding of miracle was revealed. Later, Mu'tezile's attitude towards groundbreaking ideas, especially "Sarfe Theory" was examined. The purpose of this study is to reveal Mu'tezile's understanding of miracle and to evaluate "Sarfe Theory" in this context. In this respect, we hope that some question marks that appear in minds will be eliminated.

Keywords: Kalam, Mu'tazila, Miracle, Qadi Abd Al-Jabbâr, Nazzâm.

